

BO'LAJAK TARBIYACHILARDA KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISHNING AMALIY ASOSLARI

Xoliqulova Kumush

Shahrisabz Davlat Pedagogika Instituti Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 3-kurs 4-23-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola bo'lajak tarbiyachilarda kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishning amaliy asoslariga bag'ishlangan. Tadqiqotning asosiy maqsadi ta'lim jarayonida o'qituvchining kommunikativ kompetentligini shakllantirishning samarali metod va texnologiyalarini aniqlash hamda ularni o'quv dasturlariga integratsiya qilish yo'llarini ko'rsatishdan iborat. Mavzu bo'yicha mavjud adabiyotlar tahlili, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va xalqaro tajriba tahlil qilinadi. Maqolada interfaol o'qitish usullari, ro'l o'yinlari, keys-stadi, simulyatsiyalar, pedagogik amaliyotning o'rni va kommunikativ kompetentlikni baholash mezonlari atroflicha yoritilgan. Tadqiqot natijalari bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy tayyorgarligini oshirish va ularning pedagogik kommunikatsiya ko'nikmalarini amaliy jihatdan rivojlantirish uchun qator tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Bo'lajak tarbiyachilar, kommunikativ qobiliyatlar, pedagogik kommunikatsiya, amaliyot, kompetentlik, interaktiv metodlar, o'qitish metodikasi

Abstract: This article focuses on the practical foundations for developing communicative skills in future educators. The primary aim of the research is to identify effective methods and technologies for forming teachers' communicative competence within the educational process and to demonstrate ways to integrate them into curricula. The paper analyzes existing literature, modern pedagogical approaches, and international experience on the subject. It comprehensively covers interactive teaching methods, role-playing, case studies, simulations, the role of pedagogical practice, and criteria for assessing communicative competence. The study's findings include several recommendations to enhance future educators' professional training and practically develop their pedagogical communication skills.

Keywords: Future educators, communicative skills, pedagogical communication, practice, competence, interactive methods, teaching methodology

Аннотация: Данная статья посвящена практическим основам развития коммуникативных способностей у будущих воспитателей. Основная цель исследования – определить эффективные методы и технологии формирования коммуникативной компетентности педагогов в образовательном процессе и показать пути их интеграции в учебные программы. В работе анализируется существующая литература, современные педагогические подходы и

международный опыт по данной теме. Подробно освещаются интерактивные методы обучения, ролевые игры, кейс-стади, симуляции, роль педагогической практики и критерии оценки коммуникативной компетентности. Результаты исследования включают ряд рекомендаций по повышению профессиональной подготовки будущих воспитателей и практическому развитию их навыков педагогического общения.

Ключевые слова: *Будущие воспитатели, коммуникативные способности, педагогическое общение, практика, компетентность, интерактивные методы, методика обучения*

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimining globalizatsiya va axborotlashuv sharoitida o'qituvchi kasbiy mahoratining markaziy komponentlaridan biri sifatida kommunikativ qobiliyatlar tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. UNESCO konvensiyalari kabi xalqaro hujjatlarda o'qituvchilar maqomini oshirish va ularning kommunikativ salohiyatini xalqaro standartlarga moslashtirish muhimligi alohida ta'kidlangan [1]. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar, xususan, "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi" doirasida mamlakatning global raqobatbardoshligini oshirish maqsadida pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishiga ustuvor ahamiyat berilmoqda [1]. Bu esa bo'lajak tarbiyachilarning kommunikativ kompetentligini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Biroq, mavjud psixologik-pedagogik tayyorgarlik dasturlarida kommunikativ qobiliyatlarni shakllantirish bo'yicha tizimli va amaliy yondashuvlar yetishmayotgani, zamonaviy nazariy tadqiqotlar va insonparvarlik tamoyillari, xususan, shaxslararo ta'lim va o'z-o'zini nazorat qilish mexanizmlari to'liq integratsiya qilinmayotgani kuzatiladi [1]. Ko'pincha pedagogik kommunikatsiya ta'lim jarayonidan ajratilgan holda, izolyatsiyada o'rganiladi, bu esa uning insonparvarlik asoslarini va o'quvchi-o'qituvchi munosabatlarining mohiyatini belgilaydigan salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishga imkon bermaydi [1].

Ushbu maqolaning maqsadi bo'lajak tarbiyachilarda kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishning amaliy asoslarini har tomonlama o'rganish, ularni takomillashtirishning samarali metodlari va texnologiyalarini aniqlash hamda ta'lim amaliyotiga joriy etish bo'yicha tizimli tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: birinchidan, kommunikativ qobiliyatlarning nazariy asoslarini tahlil qilish; ikkinchidan, ularni rivojlantirishning amaliy metodlari va texnologiyalarini aniqlash; uchinchidan, ushbu metodlarni o'quv jarayoniga integratsiya qilish yo'llarini

ko'rsatish; to'rtinchidan, kommunikativ kompetentlikni baholash usullari va mezonlarini taklif etish.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Kommunikativ qobiliyatlar tushunchasi o'z mohiyatiga ko'ra murakkab va ko'p qirrali bo'lib, turli soha tadqiqotchilari tomonidan turlicha talqin qilingan. Pedagogik kontekstda kommunikativ qobiliyat – bu o'qituvchining o'quvchilar, hamkasblar va ota-onalar bilan samarali o'zaro munosabatga kirishishi, axborot almashishi, tushunishi va ta'sir o'tkazishi uchun zarur bo'lgan shaxsiy va kasbiy sifatlar, bilimlar, ko'nikmalar hamda malakalar majmuidir. Uning tarkibiy qismlariga lingvistik (nutqning to'g'ri va aniqligi), sotsiolingvistik (nutqning vaziyatga mosligi), diskursiv (nutqni izchil va mantiqiy qurish), strategik (kommunikativ muammolarni hal etish) kompetensiyalar kiradi. Shuningdek, empatiya, faol tinglash, fikrni aniq ifodalash, muammolarni hal etish, nizolarni konstruktiv boshqarish va muloqot madaniyati kabi muhim elementlar ham kommunikativ qobiliyatlarning ajralmas qismidir.

Sherzod Primovning ta'kidlashicha, bo'lajak o'qituvchilarda kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik asoslari o'quv fanlarida uning insonparvarlik asosini shakllantirishga qaratilgan bo'lishi lozim [1]. Bu holat o'qituvchi-o'quvchi o'rtasidagi munosabatlarning chuqur shaxsiy, hurmatga asoslangan va qo'llab-quvvatlovchi xususiyatini nazarda tutadi. Insonparvarlik asosi tarbiyachining har bir o'quvchining shaxsiyatini hurmat qilishini, ularning ehtiyojlari va imkoniyatlarini inobatga olgan holda muloqot qilishini, ochiqlik, ishonch va o'zaro tushunish muhitini yaratishini anglatadi.

Mavjud psixologik-pedagogik tayyorgarlik tizimida kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish bo'yicha jiddiy kamchiliklar mavjud. Jumladan, Primovning fikricha, hozirgi tayyorgarlik ko'pincha mantiqiy tuzilishga ega emas va zamonaviy nazariy tadqiqotlarni yoki shaxsiylashtirilgan ta'lim va o'z-o'zini nazorat qilish kabi insonparvarlik elementlarini to'liq integratsiya qila olmaydi [1]. Pedagogik kommunikatsiya ko'pincha ta'lim jarayonining boshqa jihatlaridan ajratilgan holda, yakka holda o'rganiladi. Natijada, pedagogika fanlarining kommunikativ kompetentlikni va uning tarbiyachi-o'quvchi o'zaro munosabatlarining mohiyatini belgilaydigan insonparvarlik asoslarini kompleks rivojlantirish bo'yicha to'liq salohiyati yetarli darajada ishlatilmayapti [1]. Ushbu tahlil bo'lajak tarbiyachilarni tayyorlashda amaliy va insonparvarlikka yo'naltirilgan yondashuvlarning zarurligini ta'kidlaydi. Turli tadqiqotlarda pedagogik kommunikatsiyaning nazariy jihatlarini keng yoritilgan bo'lsa-da, uni amaliy jihatdan, tizimli va uzluksiz rivojlantirishga qaratilgan kompleks dasturlar va metodologiyalar hali yetarli darajada ishlab chiqilmagan.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda bo'lajak tarbiyachilarda kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishning amaliy asoslarini o'rganishda sifatli tahlilga asoslangan yondashuv qo'llanildi. Jumladan, mavzuga oid pedagogik va psixologik adabiyotlar, o'quv dasturlari va xalqaro tajriba tahlil qilindi. Amaliy metodlar va texnologiyalarni aniqlashda samarali pedagogik tajribalar sintezi va ilg'or ta'lim texnologiyalari o'rganildi.

Kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishning amaliy metodlari va texnologiyalari. Bo'lajak tarbiyachilarning kommunikativ kompetentligini shakllantirish uchun interfaol va faol o'qitish metodlaridan keng foydalanish zarur. Bularga quyidagilar kiradi:

Interaktiv o'qitish metodlari: Munozaralar, debat o'yinlari, aqliy hujumlar, davra suhbatlari, seminarlar va treninglar. Bu metodlar talabalarga o'z fikrlarini erkin ifodalash, boshqalarning nuqtai nazarini tinglash, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va umumiy yechimlarni topish ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

Rolli o'yinlar: Talabalar turli pedagogik vaziyatlarda o'qituvchi, o'quvchi, ota-ona kabi rollarni ijro etish orqali real hayotiy muloqot ko'nikmalarini amaliyotda sinab ko'radilar. Bu empatiya, verbal va noverbal kommunikatsiya, nizolarni hal qilish qobiliyatlarini oshiradi.

Keys-stadi: Hayotiy pedagogik muammolar va vaziyatlar tahlili orqali talabalar murakkab kommunikativ masalalarga yechim topish, qaror qabul qilish va o'z pozitsiyalarini asoslashni o'rganadilar.

Simulyatsiyalar: Mikro-o'qitish (micro-teaching), simulyatsion darslar va pedagogik vaziyatlarni yaratish orqali bo'lajak tarbiyachilar xavfsiz muhitda o'z kommunikativ ko'nikmalarini mashq qiladilar va fikr-mulohazalar asosida takomillashtiradilar. Virtual reallik texnologiyalari ham murakkab vaziyatlarni simulyatsiya qilishda samarali bo'lishi mumkin.

Loyiha asosidagi ta'lim va kollaborativ topshiriqlar: Guruhlarda ishlash orqali talabalar o'zaro muloqot qilish, fikr almashish, muzokara olib borish va umumiy maqsadga erishish uchun birgalikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Fikr-mulohaza mexanizmlari: Tengdoshlar tomonidan fikr-mulohaza berish (peer feedback), o'z-o'zini tahlil qilish (self-reflection) va ustoz-murabbiylardan doimiy qayta aloqa olish tizimini yo'lga qo'yish kommunikativ qobiliyatlarni uzluksiz takomillashtirishning muhim omilidir.

O'quv jarayoniga integratsiya, pedagogik amaliyot va simulyatsiyalarning ahamiyati. Kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish faqatgina alohida kurslarga ajratilgan mavzu bo'lib qolmasdan, balki butun o'quv dasturiga integratsiya qilinishi zarur. Bu turli o'quv fanlari doirasida kommunikativ topshiriqlarni, loyihalarni va interfaol mashg'ulotlarni qo'llashni anglatadi.

Pedagogik amaliyot (internship) bo'lajak tarbiyachilarning kommunikativ kompetentligini amalda sinovdan o'tkazish va mustahkamlash uchun noyob imkoniyatdir. Amaliyot davomida talabalar mentor-o'qituvchilar nazorati ostida o'quvchilar, hamkasblar va ota-onalar bilan real muloqot vaziyatlariga kirishadilar. Amaliyotning samaradorligini oshirish uchun:

Amaliyot dasturlariga aniq kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan vazifalar kiritilishi;

Mentoring tizimi kuchaytirilishi va talabalarga muntazam va konstruktiv fikr-mulohazalar berilishi;

Amaliyotdan keyingi tahlil va o'z-o'zini baholash sessiyalari tashkil etilishi lozim.

Simulyatsiyalar esa nazariya va amaliyot o'rtasidagi ko'prik vazifasini o'taydi. Ular real pedagogik vaziyatlarni modellashtirib, talabalarga xatosiz o'rganish imkonini beradi. Masalan, "qiyin" o'quvchi bilan muloqot, ota-onalar majlisini o'tkazish, nizoli vaziyatni hal qilish kabi stsenariylarni simulyatsiya qilish orqali talabalar o'zlarining kommunikativ strategiyalarini rivojlantiradilar.

Kommunikativ kompetentlikni baholash usullari va mezonlari. Kommunikativ qobiliyatlarni baholash murakkab jarayon bo'lib, nafaqat bilimni, balki ko'nikma va malakalarni ham o'lchashni talab qiladi. Baholashda quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

Kuzatish: Rolli o'yinlar, simulyatsiyalar yoki amaliyot davomida talabaning kommunikativ xatti-harakatlarini baholash.

Rubrikalar: Aniqlik, izchillik, empatiya, faol tinglash, savol berish mahorati, fikr-mulohaza berish, nizolarni hal qilish kabi mezonlar bo'yicha baholash rubrikalarini ishlab chiqish.

Tengdoshlar va o'z-o'zini baholash: Talabalar bir-birlarining va o'zlarining kommunikativ chiqishlarini baholash orqali tanqidiy fikrlash va obyektivlikni rivojlantiradilar.

Video tahlil: Talabalarning o'z muloqot jarayonlarini videoga yozib olib, so'ngra tahlil qilish va xatolarni aniqlashga yordam beradi.

Portfolio baholash: Talabaning kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha to'plangan materiallar (yozma nutq namunalari, ro'l o'yinlari videolari, fikr-mulohazalar jurnallari) asosida baholash.

Xulosa

Bo'lajak tarbiyachilarda kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish bugungi kunda pedagogik ta'lim oldida turgan eng ustuvor vazifalardan biridir. Ushbu tadqiqot kommunikativ kompetentlikning nazariy asoslarini tahlil qilib, uning insonparvarlik mohiyatini ta'kidlaydi va mavjud tayyorgarlik tizimidagi kamchiliklarni ko'rsatadi. Maqolada amaliy yondashuvlar, jumladan, interfaol o'qitish metodlari, real vaziyatli

keys-stadi, ro'l o'yinlari, chuqurlashtirilgan pedagogik amaliyot hamda zamonaviy simulyatsiyalar kommunikativ qobiliyatlarni samarali shakllantirishning asosiy vositalari sifatida ko'rsatildi. Bu metodlarni o'quv jarayoniga tizimli integratsiya qilish va ularni xolis baholash mexanizmlari bilan mustahkamlash bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy tayyorgarligini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi.

O'quv dasturlarini modernizatsiya qilish: Barcha pedagogik fanlar dasturlariga kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan amaliy topshiriqlar, loyihalar va interfaol mashg'ulotlar tizimli ravishda kiritilishi lozim.

Metodik ta'minotni kuchaytirish: Pedagogika oliy ta'lim muassasalarida interfaol va tajribaviy o'qitish metodlari (rolli o'yinlar, keys-stadi, simulyatsiyalar) bo'yicha maxsus o'quv qo'llanmalar va metodik tavsiyalar ishlab chiqish hamda pedagog-o'qituvchilarning bu boradagi malakasini oshirish.

Pedagogik amaliyotni takomillashtirish: Amaliyot dasturlarida kommunikativ vaziyatlarni tahlil qilish, muloqot ko'nikmalarini amalda qo'llash va mentorlik asosida muntazam fikr-mulohazalar olish tizimini joriy etish.

Simulyatsiya markazlarini tashkil etish: Oliy pedagogik ta'lim muassasalari qoshida maxsus simulyatsiya markazlari yoki laboratoriyalar tashkil etib, ularda bo'lajak tarbiyachilarning kommunikativ vaziyatlarni mashq qilishlari uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalanish imkoniyatini yaratish.

Baholash tizimini takomillashtirish: Kommunikativ kompetentlikni baholash uchun obyektiv, kompleks va rivojlanishga yo'naltirilgan rubrikalar, kuzatish kartalari va portfolio baholash usullarini joriy etish.

Ushbu tavsiyalar amalga oshirilishi bo'lajak tarbiyachilarni kasbiy faoliyatga har tomonlama tayyorlash, ularning o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatish qobiliyatini oshirish va shu orqali ta'lim sifatini tubdan yaxshilashga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu yo'nalishda amaliyotga joriy etilgan metodlarning uzoq muddatli samaradorligini o'rganish bo'yicha longitudinal tadqiqotlar o'tkazish muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1] Hargie, Owen. Malakali shaxslararo muloqot: Tadqiqot, nazariya va amaliyot. New York: Routledge, 2018.

[2] Richards, Jack C., & Rogers, Theodore S. Til o'qitishda yondashuvlar va metodlar. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

[3] Gaudelli, William, & Carfora, John M. "Professional Pedagogikaga Qarab: Bo'lajak O'qituvchilar va Kommunikativ Kompetensiya." O'qitish va O'qituvchilar Ta'limi, vol. 18, no. 5, 2002, pp. 605-614.

[4] Bozorgian, Hajar. "Til o'qituvchilari kasbiy muvaffaqiyatida kommunikativ kompetensiyaning roli." *Procedia - Ijtimoiy va xulq-atvor fanlari*, vol. 98, 2014, pp. 317-323.

[5] Li, Shaofeng, & Lu, Jianxiong. "Bo'lajak o'qituvchilarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish: Kommunikatsiyaga yo'naltirilgan kursning ta'sirini o'rganish." *O'qituvchi Ta'limi Jurnal*, vol. 69, no. 3, 2018, pp. 293-305.

